

Сергій Чернота,
голова Ясинуватського
міськрайонного суду
Донецької області

УДК 342.565.5

Роль стандартів і правил поведінки у професійній діяльності суддів

Одним із фундаментальних принципів, закріплених положеннями Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та іншими міжнародними й національними нормативно-правовими актами, є забезпечення рівних можливостей щодо звернення до незалежного та компетентного суду, який функціонує на засадах справедливості та безсторонності, по захист і відновлення порушених прав і свобод, установлення обов'язків, обґрунтування обвинувачень, а також неупередженість і гласність процесу розгляду кожної конкретної справи. Першочергове значення цього принципу не викликає сумнівів, оскільки без ефективно працюючої та організованої судової системи країни не можливою реальною реалізацією правовідносин у жодній сфері сучасного громадянського суспільства. При цьому

праця суддів має узгоджуватися з установленними стандартами професійної діяльності та правилами поведінки.

Це питання знаходить відображення у працях вітчизняних та іноземних учених, таких як В. К. Белоліпецький, В. Г. Ігнатів, В. М. Лебедев, І. Л. Петрухін, С. В. Подкопаєв та ін. Проте стандарти професійної діяльності та правила поведінки є недостатньо дослідженими й неадаптованими до сучасних умов українського суспільства, що потребує подальшого їх вивчення та вдосконалення.

Метою статті є дослідження сутності й значення стандартів професійної діяльності та правил поведінки суддів. Досягнення поставленої мети потребує виконання таких завдань: 1) узагальнити теоретико-правові підходи до визначення поняття стандарту; 2) з'ясувати сутність і значення стандартів професійної діяльності та правил поведінки суддів; 3) проаналізувати наявні проблеми і способи їх

вирішення в контексті додержання правил суддями у процесі їхньої діяльності.

Прямим показником вдалого функціонування апарату судової влади є рівень довіри громадськості до національної судової системи, про що наголошується у схвалених Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН Бангалорських принципах поведінки суддів від 27 липня 2006 р. № 2006/23: «довіра громадськості до судової системи, до морального авторитету і чесності судової влади посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві» [1]. У цьому контексті саме організований державою апарат суддівської влади покликаний забезпечити можливість суддям безперешкодно здійснювати покладені на них повноваження виходячи зі спеціального статусу судді та соціальної значущості його професійної діяльності, що, своєю чергою, потребує, передусім, розроблення та прийняття норм, підвищених вимог професійної діяльності та особливих морально-етичних правил поведінки суддів, і, що є не менш важливим, забезпечення їхньої прозорості, доступності розуміння, однозначного тлумачення та використання. Така постановка проблеми, на нашу думку, є цілком обґрунтованою, зважаючи на високий статус судді, що зобов'язує його завжди бути еталоном у всіх аспектах, причому не тільки в судовому процесі, а й, на нашу думку, поза роботою. Судді мають чітко усвідомлювати, якої поведінки від них потребує суспільство.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо важливим з'ясувати сутність власне поняття стандарту. Так, згідно зі словником російської мови, стандарт – це типовий вид, зразок, якому повинно задовольняти що-небудь за своїми ознаками, властивостями, якість [2, с.143]. Проте більш широко сутність цього терміна висвітлено в українському юридичному термінологічному

словнику, де зазначається, що під стандартом слід розуміти: 1) зразок, модель, еталон, що його приймають за вихідний для порівняння з ним інших подібних об'єктів; 2) нормативно-технічний документ, що встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації, затверджений компетентним державним органом [3]. Варто звернути увагу й на вужче трактування цього терміна, зокрема, в національних нормативних документах. Так, Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 р. № 2408-III визначає стандарт як документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим [4]. На нашу думку, останнє визначення відображає суттєву особливість стандартів, зокрема їхній рекомендаційний (необов'язковий) характер.

Слід звернути увагу й на позицію С. В. Подкопаєва з цього питання, на думку якого, «стандарт є вираженням (втіленням) у сучасному суспільстві у концентрованому вигляді уявлень про місце, роль і завдання суддів, судової влади в цілому, способи і порядок вирішення завдань, що стоять перед судом. Вироблення стандартів здійснюється з урахуванням ролі суддів у суспільстві, особливостей їх соціального становища» [5, с. 12]. У цілому ми погоджуємося з автором, проте наголошуємо на значущості стандартів не просто як «вираженні уявлень про місце, роль і завдання суддів, судової влади в цілому», а як еталону та оптимальній моделі суддівської діяльності.

Підсумовуючи сказане вище, виводимо поняття «стандарт професійної діяльності та поведінки суддів» у вузькому розумінні пропонуємо визначити

як систему нормативних документів, розроблених на основі узгодження інтересів суб'єктів правовідносин і затверджених уповноваженими органами (Верховною Радою України, Радою суддів України, міжнародними організаціями та ін.), які містять сукупність правил (вимог, характеристик, етично-моральних норм, методів тощо) рекомендаційного характеру для загального і багаторазового застосування у процесі праці та відпочинку суддів із метою впорядкування та оптимізації роботи судової системи України. При цьому в широкому розумінні, на наш погляд, стандарти професійної діяльності та поведінки суддів є еталоном (зразком, моделлю), відповідно до якого судді повинні провадити свою діяльність (професійний аспект), і якому має відповідати їхня поведінка (морально-етичний аспект).

Цілком закономірно, що процес запровадження таких стандартів в Україні є доволі складним і відповідальним процесом, оскільки, на нашу думку, для того, щоб вони виступали еталоном суддівської діяльності, не лише формально, а й у практичному житті, розроблені правила повинні базуватися та узгоджуватися з низкою вимог (умов), визначених не лише національним законодавством, а й міжнародними правовими нормами (ст. 10 Загальної декларації прав людини, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, Основні принципи незалежності судових органів, прийняті сьомим Конгресом ООН із запобігання злочинності, Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів Ради Європи «Про незалежність, дієвість та роль суддів», Бангалорські принципи поведінки суддів).

Слід зазначити, що мінімальні стандарти професійної діяльності та поведінки працівників суддів, яких слід повсякденно дотримуватися (загальні вимоги до поведінки праців-

ників суду, якими вони мають керуватися під час та поза виконанням своїх службових обов'язків), містяться у Правилах поведінки працівника суду (додаткових до Загальних правил поведінки державного службовця) [6] та Кодексі суддівської етики [7]. Метою цих правил є встановлення стандартів моральної цілісності та відповідної поведінки працівників суду, які ґрунтуються на дотриманні особистої, професійної та організаційної етики задля підтримання авторитету, незалежності та ефективності судової влади, підвищення довіри громадськості до суду [6, с. 10].

Як бачимо, правила охоплюють професійну, організаційну та особисту (морально-етичну) сторони суддівської праці. Так, згідно з положенням 3 розділу Правил поведінки працівника суду до стандартів належать: 1) законність; 2) професіоналізм; 3) відповідальність перед суспільством; 4) зовнішній вигляд; 4) культура спілкування; 5) конфіденційність спілкування; 6) конфіденційність інформації; 7) розуміння і допомога; 8) послідовність; 9) запобігання конфлікту інтересів; 10) несумісні зовнішні інтереси; 11) поведінка працівника суду [6, с. 20–35]. Зупинімося детальніше на кожному з наведених стандартів.

Так, стандарт законності передбачає, що, як і в принципі будь-який державний службовець, у своїй службовій діяльності та поза службою кожен суддя зобов'язаний дотримуватися Конституції України та Законів України («Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу», «Про засади запобігання та протидії корупції» та ін.) бути обізнаним з усіма вимогами, правилами та процедурами щодо своїх професійних обов'язків та неухильно їх виконувати, а також постійно проводити моніторинг змін у законодавчій базі.

Своєю чергою, стандарт професіоналізму охоплює низку вимог до громадянина, який обіймає посаду судді,

зокрема: 1) своєчасність та ефективність, чесність і сумлінність, прозорість, високий професійний рівень виконання посадових обов'язків; 2) самостійність, організованість, компетентність, вимогливість і принциповість; 3) утримання (без наказу) від виконання обов'язків, не передбачених посадою, невтручання в процес службової діяльності інших суддів; 4) оперативність досягнення результатів і пунктуальність; 5) гарні комунікативні здібності, високий рівень культури телефонних розмов і письмового спілкування; 6) готовність до постійного навчання та самовдосконалення; 7) відповідний зовнішній вигляд; 8) етикет, субординація та повага до інших працівників суду.

Не менш важливим є принцип відповідальності перед суспільством, якого мають дотримуватися судді у процесі своєї професійної діяльності. Цей стандарт охоплює вимоги щодо справедливості та неупередженості судді; усвідомлення своєї суспільної значущості та відповідальності; поваги до громадян, експертів, свідків, адвокатів, суддів та інших працівників; ввічливості, терплячості та доброзичливості; утримання від висловлювань своїх оцінок і коментарів щодо рішень суду. Ще одним стандартом професійної діяльності суддів є зовнішній вигляд, під яким розуміємо необхідність додержуватися стриманого, класичного ділового стилю, уникати екстравагантності, бути охайним, носити бейджі із зазначеним прізвищем, ім'ям і посадою, представлятися на першу вимогу відвідувачів суду тощо [6, с. 23]. Вважаємо, що стандарт стриманого ділового стилю є дуже актуальним і важливим, оскільки недоречний зовнішній вигляд судді може підірвати позитивний імідж, довіру та зумовити появу сумнівів у відвідувачів щодо компетентності та професіоналізму. З розглянутими вище правилами тісно пов'язаний і стандарт суддівської культури

спілкування, під яким розуміємо високий рівень безпосередньо культури спілкування з колегами та громадянами, «стриманої» привітності та манери вести розмову.

Одним із першочергових стандартів суддівської діяльності є конфіденційність інформації, тобто надання останньої лише відповідно до вимог законодавства та правил відповідного суду, а також ужиття всіх можливих заходів щодо безпеки та збереження інформації (яка, при чому, є необмеженою в часі), добросовісного її використання. Більш другорядними у професійному плані, проте не менш важливими для збереження позитивного іміджу та зміцнення довіри до судді є стандарт розуміння та допомоги, відповідно до якого суддям рекомендується зважати на рівень знань співбесідника, використовуючи професійну термінологію, а також стандарт послідовності, що має на меті спосіб діяти так, щоб підвищувати рівень довіри громадян за рахунок постійного, послідовного, неупередженого та ефективного виконання своїх обов'язків та уникнення ряду дій, які можуть, навпаки, негативно вплинути, навіть якщо мова йде про приватне життя судді.

Особливу увагу, виходячи з сучасного стану корумпованості органів державної влади в Україні, слід звернути на стандарт запобігання конфлікту інтересів, під яким розуміємо необхідність уникнення суперечностей між приватними інтересами судді (фінансові, сімейні чи дружні стосунки тощо) та його службовими обов'язками, наявність якого може вплинути на об'єктивність і неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи не вчинення дій у процесі суддівської діяльності [6, с. 28]. Із цим правилом тісно пов'язана і вимога щодо «несумісних зовнішніх інтересів», зокрема, суддя має діяти поза політикою, незважаючи на розповсюджені спроби втягнути суддів у політичний

процес, особливо в період виборчих кампаній, а також бути «непідкупним» і вчасно реагувати й повідомляти до відповідного органу про спроби тиску, примусу тощо.

Як бачимо, професійні стандарти тісно пов'язані з морально-етичними правилами поведінки судді, тому, на нашу думку, виокремлення цих груп є лише умовним і потребує їх паралельного розгляду для отримання найбільш повного та глибокого уявлення про еталон професійної діяльності та етики судді. Так, гуманістичні засади суддівської діяльності регламентуються другим розділом Правил поведінки працівника суду, відповідно до яких стандарти етичної поведінки мають ґрунтуватися на нормах життя в суспільстві та повазі до гідності людини, оскільки кожен вчинок, який принижує гідність людини, може негативно вплинути на авторитет і довіру у професійній сфері, а також довіру до суду як конкретної державної установи та як інституту судової влади в цілому. Не менш важливим стандартом, до якого, на нашу думку, обов'язково мають прагнути всі судді, є толерантність – «прояв поваги та сприйняття з розумінням різноманітності культур нашого світу, форм самовираження та реалізації людської особистості» [6, с. 15–20]. Навіть більше, засадничим документом у цьому контексті виступає новий Кодекс суддівської етики, затверджений XI з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 р. [7]. На нашу думку, прийняття нового Кодексу суддівської етики є вдалим кроком до своєчасного та конструктивного реформування судової системи України в цілому, оскільки має на меті зміцнення професійного і морально-етичного рівня апарату суддівської влади виходячи зі значних змін у законодавчій базі, що мають місце в період із 2002 р. по 2013 р., і результатів уже практичного використання подібного універсального збірника правил (як пози-

тивних, так і тих, що потребують перегляду і вдосконалення). Тому вважаємо нову редакцію кодексу адекватною сучасній нормативно-правовій системі та реаліям сьогодення, а також доволі близькою за сутністю до Бангалорських принципів поведінки суддів, що є вдалим заходом в контексті євроінтеграції. Основні морально-етичні стандарти згідно з Кодексом: 1) загальні положення; 2) вимоги щодо державних символів, відзнак і статусу судді; 3) незалежність; 4) неупередженість; 5) чесність і непідкупність; 6) рівність; 7) компетентність і старанність; 8) конфіденційність; 9) несумісність, попередження конфлікту інтересів і корупції; 10) заборона на участь у політичній діяльності, проте право на участь у діяльності, пов'язаній із розвитком науки, освіти і законодавства; у громадській діяльності; у професійних асоціаціях; 11) взаємовідносини з органами державної влади та органами місцевого самоврядування; 12) взаємовідносини із засобами масової інформації, публічні виступи [7].

При цьому слід зазначити, що важливим кроком суддівської реформи є запровадження Кодексом спеціального дорадчого органу при Раді суддів України – комісії з питань суддівської етики з метою надання консультативної допомоги щодо правил етики суддів. Але головною новацією Кодексу є наголос на розмежуванні стандартів поведінки судді та системи дисциплінарних норм, про що йдеться у прикінцевих положеннях: «Порушення стандартів професійної етики, встановлених цим Кодексом, не тотожні складам дисциплінарних проступків та підставам дисциплінарної відповідальності суддів» [7]. Слід відмітити, що, хоча Рада суддів України прийняла остаточне рішення щодо рекомендаційного характеру стандартів професійної діяльності та правил поведінки суддів, виходячи з зазначеного вище, це питання

є предметом дискусій, насамперед, серед суддів інших держав та інших міжнародних експертів. Так, на думку судді федерального суду США Пола А. Магнусона, порушення Кодексу суддівської етики не варто ототожнювати з дисциплінарними проступками. При цьому суддя наголошує: «Ці норми мають рекомендаційний характер. Їхнє завдання полягає в допомозі суддям у вирішенні складних етичних і професійних питань, а також у допомозі суспільству краще зрозуміти роль і відповідальність судової системи. Вони не є та не повинні використовуватись як кодекс забороненої поведінки, оскільки не встановлюють стандартів, що визначають неправомірну поведінку судді» [9, с. 2].

Кардинально протилежну думку з цього приводу має Богдан А. Футей, який вважає: «Цікаво, що Кодекс професійної етики судді України наразі стверджує, ніби його норми не можуть використовуватися в якості причини для дисциплінарного покарання суддів або визначення міри їхньої провини. Якщо тільки Кодекс професійної етики судді України повинен мати бодай яку-небудь чинність, це треба змінити» [10, с. 2]. Аналогічну позицію займає й Хосе-Марія Фернандес Вільялос, суддя у кримінальних справах Іспанії. Суддя стверджує, що виходячи з мети Кодексу, яка, своєю чергою, впливає з того, що його положення не можуть застосовуватись як підстави дисциплінарної відповідальності суддів, можна вважати, що в цьому кодексі встановлюються принципи моральної поведінки без дисциплінарних наслідків у випадку порушення норм поведінки. Проте Хосе-Марія Фернандес Вільялос наголошує: «Я не впевнений, чи є виправданим вживання слова «кодекс» у назві цього документа, тому що коли вживається слово «кодекс», мається на увазі вичерпний перелік норм поведінки. Пропоную подумати над цим

питанням, оскільки можливе таке розуміння, що всі приклади поведінки, які не увійшли до кодексу, є дозволеними» [11, с. 3]. При цьому слід звернути увагу й на іншу важливу та доцільну, на нашу думку, пропозицію іспанського судді – необхідність гармонізувати Кодекс суддівської етики із Законом України «Про судоустрій і статус суддів», п. 4 ст. 54 якого наголошує: «Суддя зобов'язаний дотримуватися правил суддівської етики». Крім того, згідно зі ст. 83 Закону суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з такої підстави, як «систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя» [12]. Тому вважаємо логічним та обґрунтованим висновок судді стосовно того, що «з наведених вище статей стає зрозуміло, що дотримання правил суддівської етики є обов'язковим» [11, с. 3].

Отже, стандарти професійної діяльності та поведінки, що містяться в чинному Кодексі суддівської етики та Правилах поведінки працівника суду, визначають модель еталонної поведінки судді та базові положення, якими судді можуть керуватися. Проте, на нашу думку, без наведення повних коментарів і роз'яснень викликає сумніви реальна можливість застосування стандартів на практиці. Крім того, вважаємо, що обґрунтовані коментарі та приклади застосування норм Кодексу могли би збільшити вірогідність дотримання їх суддями. У цьому ж контексті доцільно, на наш погляд, до Кодексу суддівської етики та Правил поведінки працівників суду долучити окремий розділ тлумачення термінів для підвищення ступеня доступності, ясності, зрозумілості та однакового трактування стандартів. А ще пропонуємо додати посилання на окремі статті із законодавства стосовно імунітету суддів, самовідводу, конфлікту інтересів, корупції та заборони на отримання подарунків примусового

характеру, підвищення кваліфікації й підготовки та інших аспектів, які не повно охарактеризовані в чинних документах. Крім того, в умовах «третьої хвилі» суспільного розвитку, у час інформаційного буму, суспільство з його потребами та стилем життя характеризується швидкоплинними трансформаціями, тому не дивно, що громадяни потребують і в праві вимагати дієвої судової системи, яка спроможна оперативно адаптуватися до нових обставин, надаючи ґрунтовні відповіді та приймаючи

оптимальні рішення щодо всіх питань та спорів у судовій практиці. Така ситуація зумовлює і підвищені вимоги до судді як взірця правосуддя, який, на наш погляд, не повинен бути осторонь значущих суспільних проблем, ізольованим від суспільства та пересічних громадян, а в межах своїх повноважень поширювати гуманістичні засади, здійснювати суддівську діяльність на умовах рівності, чесності, неупередженості та справедливості, будучи висококваліфікованим спеціалістом і толерантною людиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бангалорські* принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 р. № 2006/23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/d6.htm>
2. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 17-е изд., стереотип. – М. Рус. яз., 1985. – 797 с.
3. *Український* юридичний термінологічний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file=%D1%F2%E0%ED%E4%E0%F0%F2.txt>
4. *Про* стандартизацію: Закон України від 17.05.2001 р. № 2408-III. // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 31, ст. 145.
5. *Подкопаев С. В.* Дисциплінарна відповідальність суддів. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / С. В. Подкопаев. – Харків, 2003. – 185 с.
6. *Державна* судова адміністрація України, Рада суддів України. Правила поведінки працівника суду та коментар. Підготовлені в рамках проекту USAID «Україна: верховенство права». – Київ, 2010. – 40 с.
7. *Кодекс* суддівської етики, затверджений XI з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/userfiles/Codeks%20sud%20etiki.pdf>
8. *Кодекс* професійної етики судді, затверджений V з'їздом суддів України від 24.10.2002 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=129784 &menu=243329>
9. *Пол А. Магнусон* (Paul Magnuson) Рекомендації з вдосконалення Кодексу професійної етики судді України, підготовлені до Міжнародної конференції «Етика судді як засіб підвищення довіри суспільства», 1–2 листопада 2007 року, м. Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fair.org.ua/index.php/index/library/>
10. *Богдан А. Футей.* Коментарі до Кодексу професійної етики судді України від судді суду федеральних позовів (Вашингтон, ОК, США), підготовлені до Міжнародної конференції «Етика судді як засіб підвищення довіри суспільства», 1–2 листопада 2007 року, м. Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fair.org.ua/index.php/index/library/>
11. *Хосе-Марія Фернандес Вільялобос.* Рекомендації стосовно «Кодексу професійної поведінки судді України», підготовлені до Міжнародної конференції «Етика судді як засіб підвищення довіри суспільства», 1–2 листопада 2007 року, м. Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fair.org.ua/index.php/index/library/>

12. *Про* судоустрій і статус суддів: Закон України від 17 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України – 2010 р. – № 41–42; № 43; № 44–45. – С. 1468, ст. 529.

Чернота С. В. Роль стандартів і правил поведінки у професійній діяльності суддів

У статті досліджено сутність і значення стандартів професійної діяльності та правил поведінки суддів

Ключові слова: стандарти, правила, етика, професійна діяльність, суддя.

Чернота С. В. Роль стандартов и правил поведения в профессиональной деятельности судей

В статье исследованы сущность и значение стандартов профессиональной деятельности и правил поведения судей.

Ключевые слова: стандарты, правила, этика, профессиональная деятельность, судья.

Chernota S. A role of standards and rules of behavior is in professional activity of judges.

In the article there is investigation of essence and role of professional activity standards and judges' rules of behavior.

Key words: standards, rules, professional activity, ethics, judge.